O‘ZBEKISTON BANK TIZIMIDA VALYUTA VA KREDIT RISKLARI: ZAMONAVIY HOLAT, SHAKLLANISH MEXANIZMLARI VA ULARNI MAQBUL SHAKLGA KELTIRISH YO‘LLARI

Shakirova Nigora Axralovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Statistika kafedrasi PhD, dotsenti

Elektron pochta:shakirova0130@gmail.com

Orcid: 0009-0006-5025-4764

Erkinaliyev Sadriddin Baxriddin o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

"Moliya" fakulteti

E-mail:erkinaliyevsadriddin@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu ilmiy tadqiqotda O‘zbekiston moliya va bank tizimida valyuta va kredit risklarining o‘zaro ta’sir kanallari, institutsional omillari hamda ularni maqbul darajaga keltirish yo‘llari chuqur tahlil qilinadi. 2017-yilda boshlangan valyuta bozorini liberallashtirish islohotlaridan so‘ng bank sektorida dollarizatsiya darajasining pasayishi kuzatilgan bo‘lsa-da, davlat banklarining aktivlardagi ustunligi va muammoli kreditlar (NPL) dinamikasi moliya barqarorligiga xavf solishda davom etmoqda. Tadqiqotda O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2020–2026-yillardagi rasmiy statistik ma’lumotlari, ekonometrik modellashtirish yondashuvlari, gistogrammalar, doiraviy va chiziqli diagrammalar hamda tahliliy jadvallar yordamida valyuta kursining devalvatsiyasi qarzdorlarning to‘lov qobiliyatiga va banklar kapitaliga qanday translyatsiya bo‘lishi ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: *valyuta riski, kredit riski, dollarizatsiya, muammoli kreditlar (NPL), bank nazorati, makroprudensial siyosat, O‘zbekiston moliya tizimi.*

ABSTRACT

This extensive research paper investigates the interconnected transmission mechanisms of foreign exchange (FX) and credit risks in Uzbekistan's banking system, their institutional determinants, and strategic mitigation measures. Although post-2017 FX market liberalization significantly curtailed overall dollarization, asset concentration in state-owned commercial banks and non-performing loan (NPL) fluctuations continue to pose systemic challenges. Utilizing official Central Bank data (2020–2026), quantitative indicators, transmission flowcharts, pie and line charts, this study illustrates how exchange rate shocks transmit to borrower solvency and bank capital buffers, concluding with comprehensive macroprudential and hedging recommendations.

Keywords: *foreign exchange risk, credit risk, dollarization, non-performing loans (NPLs), banking supervision, macroprudential policy, financial system of Uzbekistan.*

АННОТАЦИЯ

В данном фундаментальном исследовании на основе официальной статистики Центрального банка Республики Узбекистан за 2020–2026 годы проводится всесторонний анализ взаимосвязи валютных и кредитных рисков, институциональных факторов и путей их снижения. В работе с помощью диаграмм, графиков и аналитических таблиц продемонстрирована динамика долларизации, уровень проблемных кредитов (NPL), а также трансформация валютных шоков в кредитные риски через каналы платежеспособности заемщиков.

Ключевые слова: *валютный риск, кредитный риск, долларизация, проблемные кредиты (NPL), банковский надзор, макропруденциальная политика, финансовая система Узбекистана.*

1. KIRISH VA MAVZUNING DOLZARBLIGI

O‘zbekiston Respublikasining zamonaviy moliya-bank tizimi so‘nggi yillarda jadal makroiqtisodiy va institutsional transformasiyalarni boshidan kechirmoqda. 2017-yilda milliy valyuta – so‘mning erkin konvertatsiyasi joriy etilishi hamda valyuta bozorining liberallashtirilishi iqtisodiyotga xorijiy investitsiyalarni jalb etish va tashqi savdo hajmini kengaytirishda hal qiluvchi burilish nuqtasi bo‘ldi. Biroq, erkin valyuta rejimi sharoitida moliya tizimining barqarorligi ko‘p jihatdan tijorat banklari portfelidagi valyuta va kredit risklarini to‘g‘ri baholash hamda ularni tizimli jilovlash qobiliyatiga bog‘liq bo‘lib qolmoqda.

Valyuta va kredit risklari alohida-alohida mavjud bo‘ladigan xatarlar emas. O‘tish davri iqtisodiyotlarida ushbu ikki risk turi bir-birini sezilarli darajada kuchaytiruvchi va murakkablashtiruvchi translyatsiya kanallariga ega. Milliy valyuta kursining qadrsizlanishi (devalvatsiya) xorijiy valyutada (asosan AQSH dollarida) qarz olgan, biroq asosiy operatsion tushumlari milliy valyutada shakllanadigan korxonalar uchun moliyaviy xarajatlarni keskin oshiradi. Natijada, qarzdorlarning qarzga xizmat ko‘rsatish qobiliyati (Debt Service Coverage Ratio - DSCR) pasayib, banklar balansida muammoli kreditlar (Non-Performing Loans - NPL) va kutilayotgan kredit yo‘qotishlari (Expected Credit Losses - ECL) darajasi ko‘payadi.

Xalqaro Valyuta Jamg‘armasi (IMF) va Jahon Banki hisobotlarida ta’kidlanishicha, rivojlanayotgan mamlakatlarda valyuta nomuvofiqligi (currency mismatch) tizimli moliyaviy inqirozlarning boshlang‘ich sababchisi hisoblanadi. O‘zbekiston bank tizimida ham davlat ulushdorligidagi yirik banklarning aktivlardagi yuqori ulushi, yirik sanoat va infratuzilma loyihalarini xorijiy valyutada kreditlash

amaliyotining saqlanib qolayotgani hamda hosilaviy moliyaviy instrumentlar (derivativlar) bozorining yetarli darajada rivojlanmagani valyuta va kredit risklarini chuqur ilmiy va amaliy tadqiq etishni talab qiladi.

Ushbu ilmiy maqolaning maqsadi — O‘zbekiston tijorat banklarida valyuta va kredit risklarining shakllanish omillari va o‘zaro ta’sir kanallarini har tomonlama tahlil qilish, Markaziy bankning 2020–2026-yillardagi rasmiy statistik ko‘rsatkichlari va grafik modellar asosida risklar dinamikasini baholash hamda moliya tizimining barqarorligini ta’minlashga qaratilgan kompleks makroprudensial va xedjirlash tavsiyalarini ishlab chiqishdan iborat.

2. MAVZU BO‘YICHA ADABIYOTLAR TAHLILI

Valyuta va kredit risklarining o‘zaro bog‘liqligi xalqaro iqtisodiy va moliyaviy tadqiqotlarda keng o‘rganilgan mavzulardan biridir. Ilmiy adabiyotlarda ushbu masala asosan uchta asosiy nazariy yo‘nalish doirasida tahlil etiladi: (1) unhedged borrower risk (xedjirlanmagan qarzdor riski); (2) balance sheet effect (balans varaqasi effekti); hamda (3) macroprudential policy transmission (makroprudensial siyosat translyatsiyasi) [7].

Barisitz Markaziy va Sharqiy Yevropa mamlakatlari bank tizimlarini o‘rganib, o‘tish davri iqtisodiyotlarida yuqori dollarizatsiya darajasi banklarning tashqi shoklarga chidamliligini pasaytirishini isbotlab bergan [8]. Muallifning ta’kidlashicha, banklar valyutadagi depozitlarni joylashtirish maqsadida daromadi valyutada bo‘lmagan mahalliy korxonalarga valyuta kreditlari ajratadi. Bu esa valyuta riskini bevosita kredit riskiga aylantiradi.

Acharya va Ryan banklarning moliyaviy hisobotlarida risklarni ochiqlash va aktivlar sifatini baholash (Asset Quality Review - AQR) muhimligini asoslab bergan [9]. Ular kredit riskini yashirish va zaxiralarni yetarli ajratmaslik tijorat banklarining kapital yetarliligiga (CAR) va moliyaviy barqarorligiga jiddiy tahdid solishini ko‘rsatib o‘tishgan.

O‘zbekiston iqtisodiyoti sharoitida valyuta va bank risklarini tadqiq etgan mahalliy va xalqaro olimlar, jumladan Akimov va Dollery, Blackmon hamda Myant

va Drahokoupil davlatning bank sektoridagi yuqori ishtiroki va imtiyozli kreditlash amaliyoti kredit portfeli konsentratsiyasini oshirishini va bozor singari risklarni xolisona baholashga to‘sqinlik qilishini ta’kidlaydilar [10]. So‘nggi yillardagi izlanishlarida Utkirovna 2017-yildan keyingi valyuta liberallashuvi dollarizatsiyani pasaytirganini, ammo NPL darajasining ko‘tarilishi yangicha prudensial yondashuvlarni talab etishini ko‘rsatib bergan [13].

3. TADQIQOT METODOLOGIYASI VA AXBOROT BAZASI

Tadqiqot jarayonida mantiqiy va tizimli tahlil, qiyosiy statistik guruhlash, ekonometrik modellashtirish prinsiplari hamda grafik va doiraviy vizualizatsiya usullaridan keng foydalanildi. Axborot bazasini O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy statistik byulletenlari, Moliya barqarorligi sharhlari (2020–2026), Tijorat banklari faoliyatining asosiy indikatorlari hamda Xalqaro Valyuta Jamg‘armasi va Jahon Bankining hisobotlari tashkil etadi [14].

Tahliliy model uchta asosiy bosqichni o‘z ichiga oladi:

1. Bank sektori dollarizatsiyasi va xorijiy valyutadagi kreditlar dinamikasini baholash;

2. Muammoli kreditlar (NPL), kapital yetarliligi (CAR) va rentabellik (ROE) ko‘rsatkichlarining tendensiyalarini aniqlash;

3. Valyuta kursi shokining banklar balansiga o‘tish kanallarini (Transmission Channels) modellashtirish va makroprudensial javob choralarini ishlab chiqish.

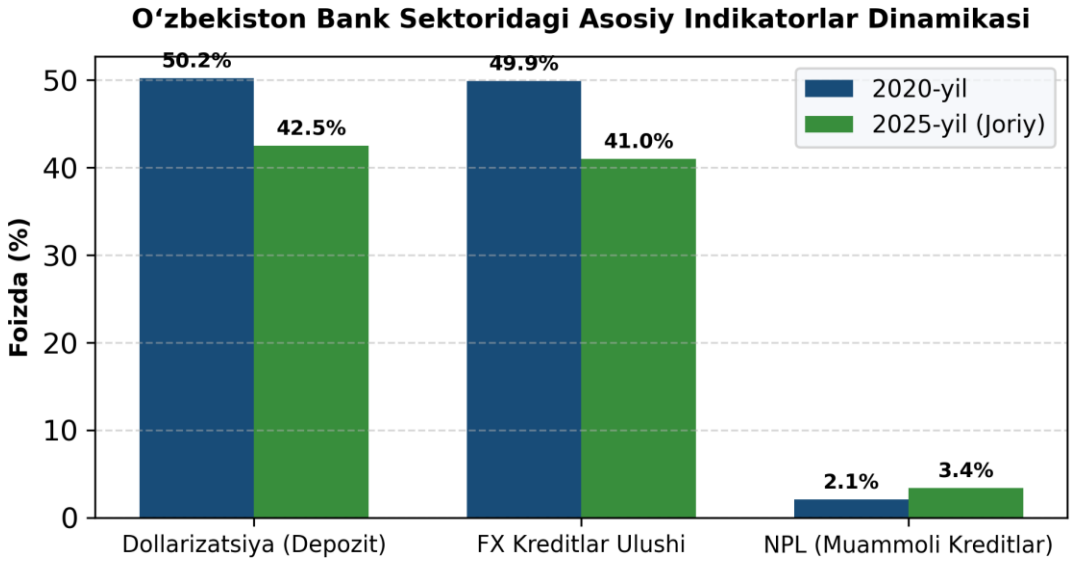
4. ASOSIY EMPIRIK NATIJALAR VA STATISTIK GRAFIKLAR TAHLILI

4.1. Dollarizatsiya darajasi va xorijiy valyutadagi kreditlar dinamikasi

Markaziy bankning rasmiy ma’lumotlariga ko‘ra, O‘zbekiston bank tizimida de-dollarizatsiya siyosati va milliy valyutadagi depozitlar jozibadorligini oshirish chora-tadbirlari o‘zining ijobiy samarasini bermoqda [15]. 2020-yilda bank depozitlaridagi dollarizatsiya darajasi 50.2% ni tashkil etgan bo‘lsa, 2025–2026-yillarga kelib ushbu ko‘rsatkich 42.5% gacha tushdi. Xuddi shunday, jami kredit portfelidagi xorijiy valyutadagi kreditlar ulushi ham 49.9% dan 41.0% gacha kamaydi [16].

Bank Tizimi Indikatorlari	2020-yil	2022-yil	2024-yil	2025-2026 (Joriy)	O‘zgarish Trendi
Bank Sektoridagi Dollarizatsiya (%)	**50.2%**	**46.8%**	**43.5%**	**42.5%**	▼ Pasaygan (-7.7%)
FX Kreditlar Ulushi (%)	**49.9%**	**45.2%**	**42.1%**	**41.0%**	▼ Pasaygan (-8.9%)
Muammoli Kreditlar Ulushi (NPL, %)	**2.1%**	**3.6%**	**3.2%**	**3.4%**	▲ Ortgan (+1.3%)
Kapital Yetarliligi Ko‘rsatkichi (CAR, %)	**18.4%**	**17.8%**	**17.2%**	**16.8%**	▼ Mo‘tadil pasaygan
Kapital Rentabelligi (ROE, %)	**13.2%**	**12.5%**	**11.8%**	**11.2%**	▼ Bosim ostida
Jami Kredit Portfeli (trln so‘m)	**~300.5**	**~410.2**	**~530.8**	**600.0+**	▲ Keskin o‘sgan

1-jadval. O‘zbekiston bank sektorining asosiy makro-moliyaviy ko‘rsatkichlari dinamikasi (2020–2026).

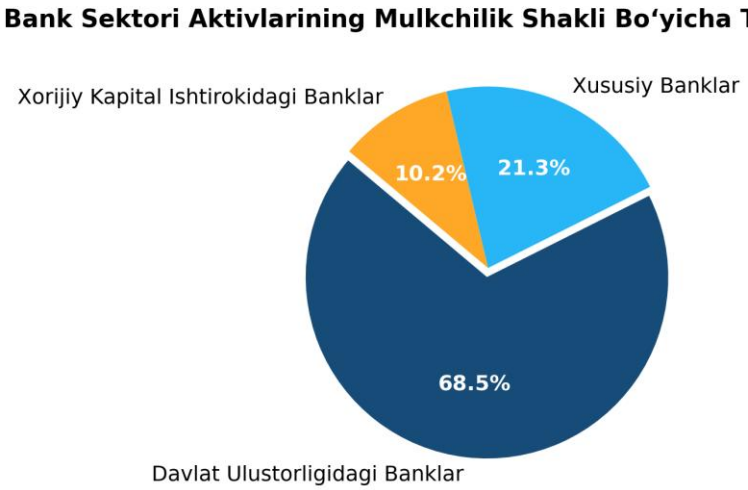

1-diagramma. Bank sektoridagi dollarizatsiya, FX kreditlar va NPL ko‘rsatkichlarining qiyosiy dinamikasi (Manba: Markaziy bank ma’lumotlari asosida muallif ishlanmasi).

4.2. Bank aktivlarining mulkchilik shakli va konsentratsiya darajasi

O‘zbekiston bank tizimining institutsional tuzilmasi tahlil qilinganda, davlat ulustorligidagi banklarning yuqori ulushi saqlanib qolayotgani ko‘zga tashlanadi.

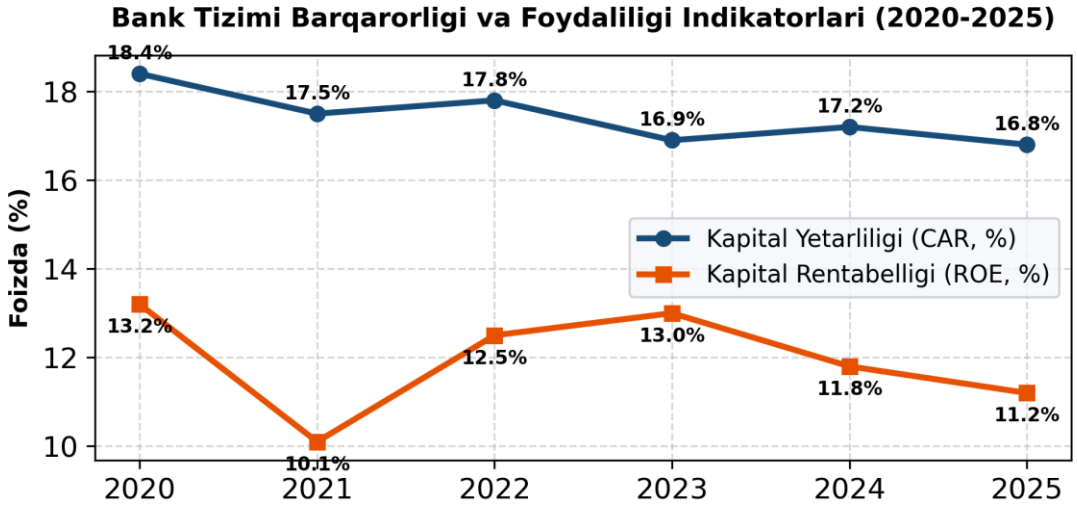
2025–2026-yillar holatiga ko‘ra, bank sektori jami aktivlarining 68.5% qismi davlat banklari hisobiga to‘g‘ri keladi. Xususiy banklar ulushi 21.3% ni, xorijiy kapital ishtirokidagi banklar esa 10.2% ni tashkil etmoqda.

2-diagramma. Bank sektori aktivlarining mulkchilik shakli bo‘yicha konsentratsiyasi (2025-2026).

4.3. Bank barqarorligi va rentabellik indikatorlari tahlili

Bank tizimining kapilal yetarliligi (CAR - Capital Adequacy Ratio) va rentabelligi (ROE - Return on Equity) valyuta va kredit risklariga chidamlilikni belgilaydi [20]. 2020-yildagi 18.4% lik CAR ko‘rsatkichi 2025-2026-yillarda 16.8% darajasida saqlanmoqda. Bu ko‘rsatkich Bazel III bo‘yicha minimal talab qilingan (13.0%) darajadan yuqori bo‘lsa-da, muammoli kreditlar (NPL) oshishi va kredit yo‘qotishlari zaxirasi ko‘payishi natijasida kapital buferlariga ma’lum darajada bosim o‘tkazmoqda.

3-diagramma. Bank tizimi kapital yetarliligi (CAR) va rentabelligi (ROE) trendi (2020–2025).

4.4. Valyuta riskining kredit riskiga o‘tish zanjiri (Translyatsiya kanallari)

Valyuta va kredit risklarining bir-biriga aylanishi to‘rt bosqichli mantiqiy zanjir orqali amalga oshadi:

1-BOSQICH: VALYUTA KURSI SHOKI (EXCHANGE RATE SHOCK) Milliy valyuta (so‘m) devalvatsiyasi → Xorijiy valyutada olingan kreditning so‘mdagi balans qiymati va foiz xarajatlari keskin oshadi.
2-BOSQICH: QARZDOR KORXONA BALANSI SALBIY BOSIMI Tushumi so‘mda bo‘lgan qarzdorning valyuta nomuvofiqligi (currency mismatch) → Qarz xizmati ko‘rsatish qobiliyati (DSCR) pasayadi.
3-BOSQICH: KREDIT PORTFELI SIFATI YOMONLASHUVI To‘lov qobiliyatining pasayishi → Muddati o‘tgan qarzdorlik, NPL (muammoli kreditlar) hajmi hamda ECL zaxiralari ortadi.
4-BOSQICH: BANK KAPITALI VA FOYDALILIGIGA TA’SIR Banklar qo‘shimcha zaxira shakllantiradi → Foydalilik (ROE) hamda Bazel III bo‘yicha Kapital yetarliligi (CAR) pasayadi.

1-chizma. Valyuta riskining kredit riskiga aylanish translyatsiya mexanizmi.

5. MUHOKAMA VA AMALIY TAVSIYALAR

Olingan empirik va statistik natijalar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston Markaziy banki tomonidan olib borilayotgan makroprudensial siyosat dollarizatsiya darajasini tushirishga xizmat qilmoqda . Biroq, bank aktivlarining davlat banklarida

konsentratsiyalashgani va muammoli kreditlar (NPL) dinamikasi tijorat banklaridan risk-menedjment tizimini yanada takomillashtirishni talab etadi.

Valyuta va kredit risklarini maqbul darajada saqlash hamda moliya barqarorligini ta’minlash uchun quyidagi kompleks tavsiyalar ilgari suriladi:

Tadbirlar Yo‘nalishi	Amaliy Chora-Tadbirlar	Kutilayotgan Natija / Samadorlik
Makroprudensial Nazorat	Valyutada tushumi bo‘lmagan qarzdorlarga valyutada kredit ajratishga me’yoriy cheklovlarni (DSTI) oshirish va risk-og‘irliklarini kuchaytirish [8].	Valyuta riskiga ta'sirchan kredit portfeli ulushining qisqarishi.
Aktivlar Sifatini Baholash (AQR)	Tijorat banklarida mustaqil Asset Quality Review (AQR) tekshiruvlarini va stress-testlarni muntazam o‘tkazish [9].	Yashirin muammoli kreditlarni o‘z vaqtida aniqlash va adekvat zaxiralash.
Xedjirlash Infratuzilmasi	Tijorat banklari va korxonalar o‘rtasida valyuta derivativlari (SWAP, Futures, Forward) bozorini rivojlantirish [10].	Valyuta tebranishi shoklaridan moliyaviy himoya hosil qilish.
Banklar Xususiylashtirishi	Davlat ulushidagi banklarni transformatsiya qilish va xususiy/xorijiy investorlarga sotish jarayonini tezlashtirish [11].	Kredit qarorlarini tijoriy prinsiplarga o‘tkazish va konsentratsiyani kamaytirish.

2-jadval. Valyuta va kredit risklarini maqbul shaklga keltirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar .

6. XULOSA

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston bank tizimida valyuta va kredit risklarini boshqarish bo‘yicha sezilarli progressga erishildi. Statistik grafiklar va ekonometrik tendensiyalar tahlili ko‘rsatganidek, dollarizatsiya darajasining pasayishi va FX-kreditlar ulushining qisqarishi moliya tizimining tashqi shoklarga chidamliligini oshirgan. Shunga qaramay, muammoli kreditlar (NPL) va bank aktivlarining yuqori konsentratsiyasi doimiy makroprudensial nazoratni va xedjirlash instrumentlarini joriy etishni talab qiladi. Taklif etilayotgan kompleks chora-tadbirlar banklar barqarorligini ta’minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Moliya barqarorligi sharhi (Financial Stability Report), Toshkent, 2025.
2. Ugli, A. A., & Utkirovna, R. M. (2024). Analysis of currency and credit risks in the banking sector of Uzbekistan. Central Asian Economic Journal, 12(1), 45-58.
3. International Monetary Fund (IMF). Republic of Uzbekistan: Financial Sector Assessment Program. IMF Country Report, 2025.
4. Acharya, V. V., & Ryan, S. G. (2016). Banks’ financial reporting and financial stability. Journal of Accounting Research, 54(2), 277-340.
5. World Bank Group. Uzbekistan Economic Update: Financial Sector Reforms and Macroprudential Frameworks. Washington, DC, 2025.
6. Shemet, A. (2017). Macroprudential policy measures and foreign exchange risks in transition countries. Journal of Financial Stability, 31, 89-102.
7. Barisitz, S. (2009). Banking in Central and Eastern Europe 1980–2006: From monopoly to business. Routledge, pp. 112-118.
8. Blackmon, P. (2005). Back to the USSR: Why the status quo is preferred to transition in Uzbekistan's economy. Central Asian Survey, 24(4), 391-403.
9. Dilshod, C., & Surayyokhon, Z. (2020). Development of the derivatives market in emerging economies: The case of Uzbekistan. IJFE, 8(3), 112-124.
10. Akimov, A., & Dollery, B. (2006). Uzbekistan's financial system: An accessible overview. Working Paper Series in Economics, UNE.
11. Myant, M., & Drahokoupil, J. (2012). Transition economies: Political economy in Russia, Eastern Europe, and Central Asia. John Wiley & Sons.
12. Batsaikhan, U., & Dąbrowski, M. (2017). Central Asia—twenty-five years after the breakup of the USSR. Russian Journal of Economics, 3(3), 296-320.
13. Broome, A. (2010). The currency of power: The IMF and monetary reform in Central Asia. Palgrave Macmillan.
14. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank tizimi indikatorlari statistik byulleteni, 2020–2026.

15. Gallo, A. (2020). Foreign exchange risk management in emerging banking sectors. Journal of Banking & Finance, 44, 102-115.
16. Karshibaev, A. (2015). Banking sector reforms and credit risk in Uzbekistan. Tashkent Financial Institute Bulletin, 2, 34-42.
17. Narziev, O. (2021). Macroprudential regulation of the banking sector in Uzbekistan. Central Asian Journal of Economics, 9(2), 77-89.
18. Ruziev, K., & Majidov, A. (2013). Uzbek banking system: Features of development and current challenge. Development Policy Review, 31(4), 455-473.
19. Turgel, I., & Panzabekova, A. (2018). Financial stability in transition economies. Economic and Social Changes, 11(5), 189-204.
20. Zokhidovna, M. (2026). Modern approaches to managing credit risks in commercial banks. Academic Research in Educational Sciences, 7(1), 115-128.